

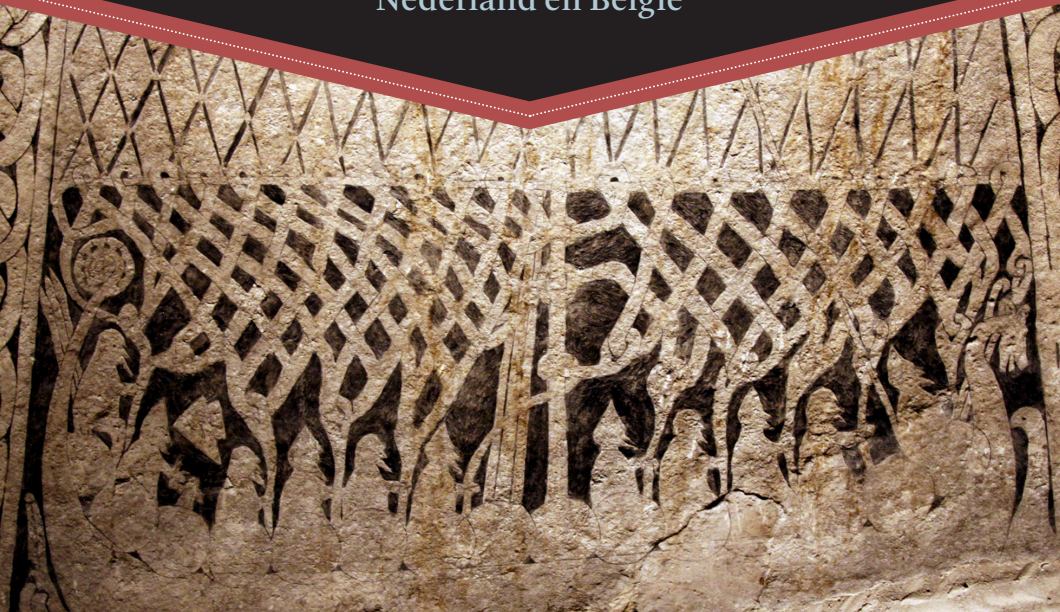

Luit van der Tuuk

DE VIKINGTIJD

De Noormannen in
Nederland en België

WAAR & WANNEER

DE VIKINGTIJD

Luit van der Tuuk

DE VIKINGTIJD

De Noormannen in
Nederland en België

WAAR & WANNEER

Uitgeverij Omniboek

Eerder verschenen van deze auteur:

De lier van Trossingen (2019)

Radbod (2018)

De Romeinse limes (2017)

De eerste Gouden Eeuw (2016)

De Franken in België en Nederland (2016)

Bonifatius in Dorestad (2016)

Vikingen (2015)

De Friezen (2013)

© 2019 Uitgeverij Omniboek

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

www.omniboek.nl

ISBN 9789401916257

NUR 684

Omslagontwerp en opmaak binnenwerk: Garage BNO, Kampen
Eerder verschenen onder de titel *De Vikingtijd. Op zoek naar de Noormannen in Nederland en België*.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact op te nemen met hem.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Inhoud

1	Inleiding	7
2	De wereld van de Noormannen	13
	2.1 Boeren en vissers	13
	2.2 Warlords en koningen	17
	2.3 Uiterlijk vertoon	27
	2.4 De goden	31
	2.5 Het dagelijks leven	44
3.	Avonturiers kiezen het ruime sop	51
	3.1 Overzeese reizen	51
	3.2 Scheepvaart	60
	3.3 Resten van Scandinavische schepen bij ons	71
	3.4 Piraten	76
	3.5 Hoe zagen onze streken eruit in de Vikingtijd?	80
4.	De Noormannen bij ons in drie bedrijven	87
	<i>Eerste bedrijf: Machtsstrijd in het Frankische Rijk</i>	87
	4.1 Frankische expansie	87
	4.2 De Karolingische machtsstrijd	93
	4.3 Verdorven kuiperijen	99
	<i>Tweede bedrijf: Deense heersers</i>	103
	4.4 Rorik van Dorestad	103
	4.5 Koggen en Cokingen	116
	4.6 Verraderlijke plannen	125
	<i>Derde bedrijf: Het grote Noormannenleger</i>	131
	4.7 Het Lotharische complot	131
	4.8 Het Noormannenkamp in Asselt	138
	4.9 De slag aan de Dijle	141
5.	Plunderaars en kolonisten	147
	5.1 Stroomtochten	147
	5.2 Groeiende legers	156
	5.3 Friese plunderaars	160
	5.4 Kolonisten	165
	5.5 De Duinburg en andere ringwallen	171
	5.6 De laatste aanvallen	181
	Boeken en musea	187

1. Inleiding

In de tijd van Karel de Grote, zo'n 1200 jaar geleden, kregen onze kusten met Noormannen te maken. Deze 'mannen uit het noorden' staan vooral bekend als avonturiers, vrijbuiters die de zeeën afschuimden. Meestal worden zij afgeschilderd als plunderende woestelingen die voor niets of niemand ontzag hadden, als Vikingen, piraten uit Scandinavië die plunderend rondtrokken. Dat beeld moet genuanceerd worden, want de meeste Noormannen waren vredige boeren die zelden of nooit hun eigen streek verlieten. Juist degenen die wel vertrokken, kwamen nogal eens met onze kusten in aanraking. Dat deden ze vooral om er handel te drijven. In het verlengde van die handel lag soms roof, want onder hen waren ook gelukzoekers, ruwe kerels die op zoek gingen naar buit en roem. Daarnaast vormden degenen die door politieke druk hun vaderland moesten verlaten een stroom van Noormannen naar onze streken. Deense edellieden met hun aanhang van avonturiers en outlaws zouden in de negende eeuw bij ons decennialang grip op het politieke krachtenveld houden en er overwegend de dienst uitmaken. Zij waren echter niet de eerste Noormannen die naar ons gebied kwamen, want er waren vanouds nauwe contacten met de noordelijke wereld. De bewoners van onze kusten hadden intensieve handelsrelaties met de Noormannen die met hun schepen naar ons toe kwamen. Een enkeling vestigde zich hier en bouwde een bestaan op te midden van de plaatselijke bevolking.

→ Het Nederlandse kustgebied in de vroege middeleeuwen. Bevolkte streken zijn rood aangegeven.

Voordat we inzoomen op de activiteiten van de Noormannen in onze streken, het huidige Nederland en België, kijken we eerst naar hun achtergronden, hoe zij in het verre noorden leefden. Dan richten we onze blik in het bijzonder op hun maritieme vaardigheden, op hun reislust die hen met ons in contact bracht. Ten slotte nemen we verschillende aspecten van hun aanwezigheid onder de loep. We kijken hoe de Noormannen bij ons opereerden en hoe de bevolking daarop reageerde.

Scandinavische koopvaardij schepen.

Saga's en kloosterkronieken

Hoe komen we aan onze kennis over de Noormannen? Die hebben we in de eerste plaats van getuigenverklaringen. Getuigen aan Franse zijde, welteverstaan, want van de Noormannen zelf zijn haast geen bronnen overgeleverd. Die beperken zich naast korte runeninscripties voornamelijk tot een groot aantal heroïsche saga's en andere volksverhalen die pas in de dertiende eeuw of later in IJsland op schrift gesteld werden. Deze verhalen hebben een hoog Ivanhoegehalte, ze bevatten in het gunstigste geval een historische kern.

De IJslandse dichter Snorri Sturluson verhaalde in zijn *Heimskringla* (cirkel van de wereld) over de geschiedenis van de Noorse koningen. Hij gebruikte daarvoor oude volksverhalen om hun karakters in een historisch kader te kunnen plaatsen. De Deense geschiedschrijver Saxo 'de geleerde' heeft rond 1200 de geschiedenis van de Denen beschreven, die hij naar Frankisch voorbeeld modelleerde. Hij stelde de Deense heersers voor als het evenbeeld van de Franse koningen. Dit soort verhalen schotelt ons een geïdealiseerd beeld van de Noormannen voor. De historische werkelijkheid is vaak ver te zoeken. Daarvoor zijn we vrijwel geheel aangewezen op de schriftelijke getuigenissen van vreemdelingen die met de Noormannen te maken kregen. Het zijn vooral Franse, soms Engelse of Arabische bronnen. Ze verschaffen ons de meeste gegevens. Ook al krijgen we daardoor een eenzijdig belicht beeld, want de Noormannen werden bijna altijd negatief voorgesteld. We zijn vrijwel geheel aangewezen op de jaarboeken, kronieken, brieven en heiligenlevens die geestelijken op schrift stelden.

Geestelijken schilderden de Noormannen af als heidense barbaren, hun wandaden werden breed uitgemeten. In wollige taal krasten zij hun zienswijze op het perkament, waarbij soms passages uit de Bijbel of verwoordingen van kerkvaders tot voorbeeld dienden.

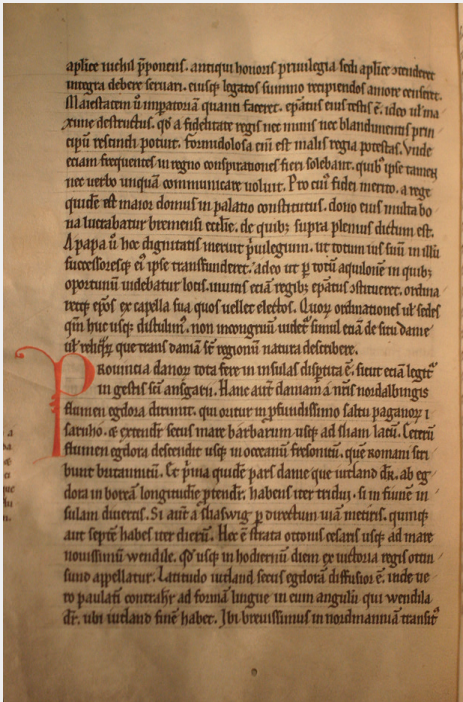
We kunnen hun teksten vooral zien als moralistische propaganda, doorspekt met duistere voortekenen en angstaanjagende hemelverschijnselen.

len, zoals kometen en bloedregens, alsof de Dag des Oordeels nakende was. Want de heidense wandaden werden in de zienswijze van vele monniken als een goddelijke vergelding over het zondige volk uitgestort. Wat het doel van hun berichtgeving ook was, we moeten niet uit het oog verliezen dat alles wat op schrift gesteld werd, nooit voor ons bedoeld is geweest. Het sterk gekleurde beeld dat monniken, priesters en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders schetsten, heeft menig historicus op het verkeerde been gezet. Daardoor hebben ook zij bewust of onbewust vaak een vertekend beeld gegeven.

Geestelijken hadden vooral oog voor religieuze aangelegenheden. Profane beslommeringen van het gewone volk kwamen zelden ter

sprake.

Hoe anders zijn de getuigenissen van Arabische kooplieden en gezanten. In klare taal beschreven zij in detail het dagelijks leven van de Noormannen. Vooral de in het oog springende verschillen met hun eigen cultuur brachten hun pennen in beweging. De fijnbesnaarde Arabieren met hun verontwikkelde cultuur schreven met afgrijzen over de barbaarse gewoonten van de ruwe Noormannen.

Handschrift van de middeleeuwse kroniek van Adam van Bremen met een beschrijving van de Scandinavische wereld.

Landschap in Noorwegen

2. De wereld van de Noormannen

■ 2.1 BOEREN EN VISSERS

Net als alle andere samenlevingen in de vroege middeleeuwen was ook die van de Noormannen vooral een agrarische. Wel waren zij – anders dan hun collega's in grote delen van het Europese vasteland – vrije boeren die hun eigen land bewerkten in plaats dat van een grootgrondbezitter. De boer was trots op zijn vrijheid en het land dat hij bezat, maar het koude noorden bood niet meer dan een karig bestaan. De hele familie was grote delen van het jaar op het land in de weer. In het voorjaar, nadat de sneeuw gesmolten was, werd het land beploegd en bemest. Vervolgens werden granen ingezaaid,

zoals rogge, haver en gerst. Op de graslanden werden runderen of schapen geweid. Of er werd gemaaid, want er moest een behoorlijke voorraad hooi worden aangelegd om het vee de lange winter door te helpen.

Na de zomer moest de boer al vroeg oogsten. Het hooi moest van het land worden gehaald voordat de winter inviel. Dan werd ook een deel van de veestapel geslacht en moest er vlees voor de winter worden ingezouten. Behalve vlees leverde het vee ook melkproducten en wol. De vrouwen op de boerderij kaarden de wol en sponnen die op hun spintollen, waarna het garen op een eenvoudig staand weefraam tot een stof werd geweven.

Granen werden met sikkels geogst, zoals dit exemplaar uit York.

Behalve granen en gezouten vlees vormde gedroogde kabeljauw 's winters een belangrijke voedingsbron. Ook voor lange zeereizen werd vlees en vis gedroogd, gepekeld of gerookt. In de zomer, als er weinig te doen was, trokken de mannen eropuit om te vissen of te jagen, terwijl de boerderij aan de vrouwen werd overgelaten. Wild werd met vallen of strikken gevangen, of er werd met pijl-en-boog gejaagd. De pelzen van vossen, hermelijnen en marters waren vooral voor de handel bestemd, net als het ivoor en de huiden van

Benen glissen werden als schaats gebruikt of ze konden als glijders onder een slede worden bevestigd.

walrussen. Van gevlochten repen walrushuid werden sloopstouwen geslagen.

Met akkerbouw, veeteelt, visserij en jacht had de Scandinavische boer in alle opzichten een gemengd bedrijf. Bovendien maakte hij zelf zo ongeveer alles wat hij nodig had, van gereedschappen tot huisgerief. Hij bouwde ook zijn eigen woning. Zelfvoorziening was het sleutelwoord. Alleen voor bijzonder werk waren boeren op de diensten van specialisten aangewezen, op ambachtslieden zoals sloopstimmerlieden, pottenbakkers en smeden. Die vervaardig-

den producten voor plaatselijk gebruik. Ambachtslieden hadden een vaste plaats in de boerengemeenschap, of ze trokken met hun gereedschapskist als een soort marskramers van de ene naar de andere nederzetting.

Beeldsteen uit Ardre (Gotland, Zweden) met mythologische scènes. Links onderin wordt een vis gespietst.

■ SLAVEN

Het zware werk op de boerderij werd door slaven verricht. Zij moesten het koren malen, het vee hoeden en brandhout verzamelen. Hoewel slaven vrijwel geen rechten hadden en net als het vee aan hun meesters behoorden, werden ze over het algemeen goed behandeld. Enkelen kregen de kans om wat bij te verdienen, zodat ze zich op den duur konden vrijkopen. Soms werden ze wegens een bijzondere verdienste vrijgelaten. Ze mochten wel trouwen, maar ook hun kinderen werden slaven – zelfs als zij door de heer des huizes verwekt werden, want hij kon werkelijk op ieder gebied vrijelijk over zijn slavinnen beschikken. Zijn echtgenote gedoogde deze gang van zaken, zolang de slavinnen hun plaats maar wisten. De meeste slaven waren van rooftochten op vreemde kusten afkomstig. Zij werden gevangengenomen om op markten als Hedeby (Haithabu) verkocht te worden.

Geketende slaven

Toen Rimbart eens in het land van de Denen kwam, zag hij in de plaats Hedeby, waar hij voor een christelijke gemeente een kerk gebouwd had, een stel christelijke gevangenen die aan kettingen voortgesleept werden. Onder hen bevond zich een non. Uit de verte toonde ze hem haar eerbied door herhaaldelijk haar hoofd te buigen, waarmee ze hem om erbarmen leek te vragen. Om duidelijk te maken dat ze een christen was, begon ze met luide stem psalmen te zingen. De bisschop, door medelijden gegrepen, vroeg God wenend om hulp voor haar. Als gevolg van zijn gebed verbrak meteen de ketting om haar hals waarmee ze geketend was. Daar ze echter niet wegluchtte, konden de heidenen haar gemakkelijk grijpen.

Dit fragment komt uit een levendig beeld van de slavenhandel, geschetst door de biograaf van bisschop Rimbart van Bremen-Hamburg die rond 870 Hedeby bezocht. In zijn verhaal treffen we een stoet geketende slaven aan met hun begeleidende bewakers en handelaren die ter plekke een koop sloten. Het ging hier om christelijke slaven die naar het noorden gevoerd werden en waarschijnlijk tijdens rooftochten buitgemaakt waren.

Vanaf het moment dat de Noormannen permanente nederzettingen in Ierland hadden, was er een constante stroom van slaven naar de noordelijke wereld. Dublin werd een doorgangskamp voor slaven uit Engeland, Wales en Schotland. Sommige slaven waren uit Scandinavië zelf afkomstig. Ze konden vanwege een begane misdaad tot slavernij zijn veroordeeld. Of ze hadden zichzelf moeten verkopen om een schuld af te kunnen lossen.

■ 2.2 WARLORDS EN KONINGEN

De aanzienlijkste vrije boeren hadden zich tot een heersende klasse ontwikkeld, tot edellieden die zich op volksvergaderingen lieten kiezen. Door hun rijkdommen te etaleren, konden zij prestige en gezag uitstralen. Zij probeerden met geschenken zo veel mogelijk

aanhangers aan zich te binden. Vrijgevigheid en gastvrijheid manifesteerden zich vooral tijdens uitbundige feesten die zij regelmatig organiseerden. Dan werden al hun volgelingen gefêteerd op langdurige drinkgelagen en overvloedige feestmalen, waarbij kostbare geschenken werden uitgewisseld. Bier en mede, een alcoholische drank die uit honing bereid werd, ging in drinkhoorns van hand tot hand. Hun broederschap werd in dronkenschap beklonken.

Om aanvoerder te kunnen worden, moesten deze edellieden wel rijk zijn. Bovendien moesten zij met militaire avonturen naam maken om hun prestige op peil te houden. Hoewel zij formeel op gelijke voet stonden met alle andere vrije mannen, ontwikkelde zich toch een afzonderlijke klasse van *warlords*, edelen die zich militair manifesteerden. Al jong oefenden hun zonen zich in het zwaardvechten en speerwerpen. Zij bedreven allerlei sporten, waardoor deze mannen zich van de gewone boeren onderscheidden.

'De Vikingtijd is een handzaam, prettig geschreven en prachtig geïllustreerd boek. Perfect als eerste kennismaking met de Noormannen.' - *Hereditas Nexus*

Twee eeuwen lang, tussen 810 en 1009, teisterden de Noormannen onze kusten en de delta's van de Schelde, de Maas en de Rijn. Het waren echte oorlogsdaden. Waarom trokken de Vikingen onze kant op? Wie waren ze en wat wilden ze bereiken? Aan de hand van talloze archeologische vondsten reconstrueert Luit van der Tuuk het leven en de leefwereld van deze maritieme avonturiers. Dit boek brengt de aanwezigheid van de Noormannen in de Lage Landen en de sporen die ze daar hebben achtergelaten in beeld. Voorzien van veel foto's en illustraties, van Gent tot Roermond en van Dorestad tot Leuven.

Luit van der Tuuk is auteur en publicist. Hij schreef veel succesvolle boeken over de vroege middeleeuwen, waaronder *De Friezen*, *Vikingen*, *De Romeinse limes* en *De eerste Gouden Eeuw*, dat bekroond werd met de W.A. van Es-prijs.

WAAR & WANNEER

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 684

ISBN 978 94 0191 625 7

9 789401 916257